Азербайджанская Республика * Azərbaycan Respublikası

Карабах

Путь через века

Qarabağ Əsrlərin Salnaməsi

İRS * HERITAGE * НАСЛЕДИЕ

Издание подготовлено при поддержке
Министерства культуры и туризма Азербайджанской Республики,
Открытого акционерного общества PAŞA Həyat Sığorta, SILK WAY GROUP

Nəşr Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi,
«PAŞA Həyat Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin və «SILK WAY GROUP» Şirkətinin dəstəyi ilə hazırlanıb

PAŞA Həyat
Etibarlı Həyat Sığortaçınız
SilkWay group

USBN 978-9952-8267-6-0
© Bütün hüquqlar qorunur. Kitabın materiallarından istifadə yalnız
IRS Publishing House naşriyyatının icazəsi ilə mümkündür

© Все права защищены. Использование материалов книги
возможно только с разрешения издательства IRS Publishing House

Карабах
путь через века

Qarabağ
Əsrlərin Salnaməsi

IRS Publishing House
2016

Открытия археологов доказывают, что Карабах был заселен много тысячелетий назад.

Arxeoloqların kəşfləri nəticəsində Qarabağın minilliklər öncə məskunlaşdırıldığına dair əyani dəlillər aşkar edildi.

Нижняя челюсть азыхантропа. Хранится в Национальном музее истории Азербайджана. Вверху – петроглифы, обнаруженные в Кельбаджарском районе.

Azıxantropun alt çənə sümüyü. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində saxlanılır. Yuxarıda – Kəlbəcər rayonunda aşkar edilmiş petroqliflər.

Один из последних поэтов-суфиев тюркского мира Мир Хамза Сеид Нигяри так писал о Карабахе:

«Лучезарный, отрадный, сверкающий край,
Если мир – это рай, то он краше, чем рай.
Благодатный приют, величавый простор,
Где колосья ведут, шелестя, разговор...»

Столь тщательно подбирая высокие слова для описания Родины, Нигяри нисколько не преувеличивал достоинства Карабаха. Более того, поэт, рисуя картину родного края, забыл упомянуть о его сказочном богатстве. Здесь с незапамятных времен добывали из земли железную руду, выплавляли цинк, свинец, медь и даже драгоценное золото – «первый высокий металл», как его называл Ломоносов. А кроме этого в Карабахе есть залежи гранита, туфа, базальта, известняка и благородного мрамора, поэтому нужды в строительных материалах для возведения как дворцов, так и хижин карабахцы никогда не испытывали.

Ко всем этим характеристикам надо добавить, что Карабах – одно из самых интересных мест на Земле. Во всяком случае, многие ученые считают, что этот район был одним из древнейших очагов человеческой цивилизации, наряду с Африкой и Средиземноморьем. Это подтверждают сенсационные находки, сделанные археологами в знаменитой Азыхской пещере, находящейся в 14 километрах к северо-западу от города Физули на берегу реки Гуручай.

В 1960 году пещеру нашли охотники, которые рассказали о ней археологам. Обследовав пещеру, те убедились: действительно, найдено что-то исключительное. Прежде всего поражали размеры пещеры. Она состояла из 8 высоких залов, связанных общим

Nigari vətəni bu qədər vəsf edərkən, bəlağətli sözlər seçərkən Qarabağa layiq olan tərifi heç də şişirtmirdi. Bununla yanaşı, şair doğma yurdunun rəsmini çəkərkən, onun nağıla bənzəyən zənginliyini xatırlatmağı unutmuşdur. Burada hələ qədim zamanlardan torpaqdan dəmir filizi hasil edir, sinki, qurğuşunu, misi, hətta Lomonosovun "ilk yüksək metal" adlandırdığı qiymətli qızılı əridirdilər. Bundan əlavə, Qarabağda qranit, tuf, bazalt, əhəng və nəcib mərmər yataqları var, ona görə də qarabağlılar sarayların, eləcə də komaların tikintisində inşaat materiallarının çatışmazlığından heç vaxt əziyyət çəkməyiblər.

Bütün bu deyilənlərlə yanaşı, Qarabağ dünyanın ən sirli məkanlarından biridir. Hər halda bir çox alimlərin fikrincə, Afrika və Aralıq dənizi bölgəsi ilə yanaşı, bu rayon bəşər sivilizasiyasının ən qədim ocaqlarından biri olmuşdur. Füzuli şəhərindən 14 kilometr şimal-qərbdə, Quruçayın sahilində yerləşən məşhur Azıx mağarasında arxeoloqlar tərəfindən aşkarlanmış sensasiyalı tapıntılar bu fikri təsdiq edir.

1960-cı ildə bu mağaranı aşkar edən ovçular bu qeyri-adi tapıntı barədə arxeoloqlara xəbər verdilər. Mağaranı tədqiq edən mütəxəssislər bunun həqiqətən də müstəsna əhəmiyyətli kəşf olduğuna inandılar. İlk növbədə mağaranın ölçüləri heyrət doğururdu. O ümumi tunellə bağlı 8 uca zaldan ibarət idi. Hündürlüyü 20 metrə çatan tağtavanlardan aşağıya doğru qalın stalaktit sütunlar uzanırdı. Lakin ən təəccüblüsü isə torpaq döşəmənin ümumi qalınlığı 14 metrə çatan ən azı 10 mədəni təbəqədən ibarət olması idi. Mağarada daş dövrünün bütün mərhələləri təmsil olunmuş, ibtidai insanın meydana gəlməsi və həyat tərzi barədə çox şey öyrənməyə imkan verən artefaktlar aşkarlanmışdı. Bu tapıntıların sayı bir neçə minə çatırdı. Onların arasında ilk əmək alətləri, eləcə də 700 min il əvvəl əcdadlarımızın istisinə qızındığı ocağın

Вверху – внутренняя часть Азыхской пещеры. Справа – бронзовое украшение из Карабаха. Хранится в Музее археологии и этнографии НАН Азербайджана.

Yuxarıda – Azıx mağarasının daxili hissəsi. Sağda – Qarabağda hazırlanmış tunc zinət əşyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya Muzeyində saxlanılır.

туннелем. Со сводов, уходящих в высоту на 20 метров, спускались толстые сталактитовые колонны.

Но самым поразительным было то, что земляной пол состоял как минимум из 10 культурных слоев, суммарная толщина которых достигала 14 метров. В пещере были представлены все этапы истории каменного века, обнаружены артефакты, позволявшие узнать много нового о возникновении первобытного человека и образе его жизни. Причем их было найдено несколько тысяч. Среди них присутствовали и первые орудия труда, и остатки очага, в котором наши пращуры поддерживали огонь 700 тысяч лет назад.

Во время раскопок слоев, относившихся к периоду второго заселения пещеры (600–400 тысяч лет назад), ученые извлекли из земли фрагмент челюсти гоминида женского пола. Как было установлено, по антропологическому типу этот житель пещеры занимает промежуточное положение между питекантропами и неандертальцами. Его назвали азыхантропом. Как и всем людям ранней ашельской культуры, ему были присущи сознание и речь, и более того, – это доказывают найденные предметы, – его жизнь включала некоторые элементы духовной культуры.

qalıqları mövcud idi. Mağaranın ikinci dəfə məskunlaşdırılması dövrünə (600–400 min il əvvəl) aid qatlarda aparılan qazıntılar zamanı alimlər torpaqdan qadın cinsinə mənsub hominid çənəsinin fraqmentini tapmışlar. Bu mağara sakininin antropoloji tipə uyğun olaraq pitekantropla neandertal adam arasında olması müəyyən edilmişdi. Onu azıxantrop adlandırdılar. Erkən aşel mədəniyyətinə aid bütün insanlar kimi, o da şüura və nitq qabiliyyətinə malik olub. Aşkarlanan əşyalar onun həyatına mənəvi mədəniyyət ünsürlərinin daxil olduğuna dəlalət edir.

Hazırda Azıx mağarası dünya əhəmiyyətli unikal abidə hesab olunur. Onu iyirmi beş il ərzində tədqiq etmiş tarix elmləri doktoru Məmmədəli Hüseynov yazırdı: "Azıxda çaydaşından hazırlanmış alətlərin tədqiq olunmuş mədəniyyəti Şərqi Afrikadakı Olduvay mədəniyyəti kompleksinə yaxındır. Eyni zamanda alətlərin hazırlanmasında fərqli cəhətlərin olması Azıxın aşağı laylarında tapılmış alətləri Quruçay mədəniyyəti adlandırmağa imkan vermişdir... Quruçay mədəniyyətinin yaşı isə 1 milyon 200 min ildən qədimdir". Bu rəqəm insanı sarsıdır. Belə çıxır ki, artıq 1 milyon il bundan öncə bu regionun sakinləri – daş alətlər hazırlamaq və alovu qoruyub saxlamaq bacarığına yiyələnmiş insanlar yaşayış üçün Azıx mağarasını seçmişlər. Onlar qida toplamaqla və ovla məşğul olur, üstəlik iri heyvanları ovlamaqdan qorxmurdular. Azıxda qırxdan çox heyvan növünün, o cümlədən mağara şiri və kərgədanlarının sümükləri aşkar edilib. Bundan əlavə, mağarada aşkar olunmuş xəlvəti yerdə ayı kəllələrinin saxlanıldığı məlum olub. Kəllələrdən birinin üzərində həkk olunmuş çərtmələr həmin qədim dövrlərdə hesab haqqında ilk təsəvvürün meydana gəldiyini göstərir. Alimlərin layiqincə qiymətləndirilmiş bu kəşfi insan təfəkkürünün inkişafında inqilabi dəyişikliyin baş verdiyinə birbaşa dəlalət edir. İti daş vasitəsilə bu işarələri

Слева – вид из Азыхской пещеры на долину. Вверху – керамический сосуд эпохи бронзы XIII–VIII веков до н.э.

Solda – Azıx mağarasından vadiyə açılan mənzərə. Yuxarıda – tunc dövrünə aid saxsı qab (e.ə. XIII–VIII əsrlər).

Фрагмент рисунка с бронзового воинского пояса.

Tuncdan hazırlanmış döyüşçü kəməri rəsminin fragmenti.

Сегодня Азыхская пещера признана уникальным памятником мирового значения. Изучавший ее на протяжении почти четверти века доктор исторических наук Мамедали Гусейнов отмечал: «Изученная культура орудий из речного камня в Азыхе близка комплексу Олдувайской культуры Восточной Африки. В то же время в изготовлении орудий имеются отличительные черты, что позволило назвать орудия, найденные в нижних пластах Азыха, Гуручайской культурой... Возраст же Гуручайской культуры древнее 1 миллиона 200 тысяч лет».

Это количество лет потрясает. Получается, что уже более миллиона лет назад Азыхская пещера была выбрана для проживания насельниками этого региона – людьми, владевшими навыками изготовления каменных орудий и поддержания огня. Они жили собирательством и охотой, причем не боялись выходить и на крупного зверя. В Азыхе были найдены кости более сорока видов животных, в том числе пещерных львов и носорогов. А кроме того, как оказалось, в пещере был тайник, в котором хранились медвежьи черепа, и на одном из них были насечки, указывающие на то, что именно в те дальние времена возникло первое представление о счете.

Трудно переоценить это открытие ученых. Оно – прямое свидетельство революции в развитии человеческого мышления. Охотник, нанесший острым камнем эти бороздки, был столь же велик, как и создатель кибернетики Норберт Винер, как Архимед и Лобачевский. Придумав элементы счета, человек из Азыхской пещеры не только стал предтечей появления такой науки, как математика, но, что еще важнее, впервые попробовал зафиксировать мысли, сохранить знания.

hakk etmiş ovçu kibernetikanın banisi Norbert Viner, Arximed və Lobaçevski qədər dahidir. Hesabın ünsürlərini tətbiq edən Azıx mağarasının sakini riyaziyyat elminin meydana gəlməsinin müjdəçisi olmaqla yanaşı, daha mühüm təşəbbüsə – öz fikirlərini təsbit etməyə, biliklərini qoruyub saxlamağa ilk dəfə olaraq səy göstərmişdir.

Məmmədəli Hüseynovun topladığı zəngin material onun bu regionda insanın əmək fəaliyyətinə 2 milyon il öncə başlaması ilə bağlı cəsarətli fərziyyə irəli sürməsinə imkan verdi. Gürcü arxeoloqlarının daha sonrakı tapıntıları azərbaycanlı alimin ehtimalını doğrultdu. Qarabağ, həqiqətən, bəşəriyyətin ilk yurdlarından biri hesab edilə bilər. Bu isə, öz növbəsində, Homonun polisentrik mənşəyi və onun yaşı (ən azı 3 milyon il) ilə bağlı nəzəriyyənin xeyrinə daha bir arqumentdir.

Əsrlər, minilliklər bir-birini əvəzləyirdi... Minlərlə kilometr məsafəni dayanmadan qət etməli olan dəmiryol lokomotivini xatırladan tarix yavaş-yavaş "süratini artırırdı". Qarabağda yaşayan insanlar ev tikməyi, mal-qaranı otarmağı, torpağı becərməyi öyrənmişdilər. İlk sənət növləri – dulusçuluq, əyirmə sənəti, toxuculuq meydana gəldi. Rifah yüksəldikcə cəmiyyətin varlı və kasıblara, rəhbər və sadə əkinçilərə bölünməsi başladı. Patriarxat qəti surətdə bərqərar oldu. İctimai təşkil etmə, qəbilədaxili

Вход в Азыхскую пещеру – одно из самых древних в мире жилищ человека.

Dünyada ən qədim insan məskənlərindən biri olan Azıx mağarasına giriş.

Нагрудное украшение

Sinəbənd

Огромный материал, собранный Мамедали Гусейновым, позволил ему выдвинуть смелую гипотезу о том, что трудовая деятельность человека в этом регионе началась 2 миллиона лет назад. Более поздние находки грузинских археологов подтвердили предположение азербайджанского ученого. Карабах действительно можно было отнести к одной из прародин человечества. А это, в свою очередь, еще один аргумент в пользу теории полицентрического происхождения Homo и возрасте его происхождения – не менее 3 миллионов лет назад.

Проходили века, тысячелетия... Словно железнодорожный локомотив, которому без остановки предстоит пробежать тысячи километров, история неспешно разгонялась. Люди, жившие в Карабахе, научились строить жилища, пасти скот, обрабатывать землю. Появились первые ремесла – гончарное и прядильное дело, ткачество. А вслед за приходом достатка началось разделение общества на богатых и бедных, вождей и простых земледельцев. Произошло окончательное утверждение патриархата. Социальная организация становилась все сложнее, как и взаимоотношения внутри племен и между племенами. Их теперь возглавляли представители самых зажиточных семейств, которые заявили свои права на лучшие поля и пастбища. Зарождалось классовое общество.

Во второй половине IV тысячелетия до н.э. наступила эпоха бронзы, а с нею возникла и уникальная Кура-Аразская культура, связавшая воедино на долгое время обитателей Центральной и Восточной части Южного Кавказа, Северо-Восточного Кавказа, Южного Азербайджана и Восточной Анатолии.

və qəbilələrarası münasibətlər kimi, getdikcə mürəkkəbləşirdi. Artıq qəbilələrə ən zəngin ailələrin nümayəndələri başçılıq edir, ən yaxşı otlaq və sahələrə iddialar irəli sürürdülər. Sinifli cəmiyyət meydana gəlirdi. IV minilliyin ikinci yarısında tunc dövrünün başlaması ilə Cənubi Qafqazın Mərkəzi və Şərq hissələrinin, Şimal-Şərqi Qafqaz, Cənubi Azərbaycan və Şərqi Anadolu sakinlərini uzun müddət bir araya gətirmiş unikal Kür-Araz mədəniyyəti meydana gəldi.

Müddət baxımından əhəmiyyətli olan bu dövr regionun tarixində Qarabağ zonasının xüsusi rolu ilə diqqəti cəlb edir. Burada mövcud olan mis filizinin zəngin ehtiyatları yaşayış məskənlərində metal istehsalının böyük miqyasda inkişafına səbəb oldu. Emalatxanalarda tunc baltalar, qılınclar, bıçaqlar, ox ucluqları, bəzək əşyaları hazırlanırdı. Dağ-mədən və metal emalı mərkəzləri (əlbəttə, o zamankı primitiv şəkildə) yerli sakinlərin ehtiyaclarını təmin etməklə yanaşı, mübadilə üçün məhsullar da istehsal edirdilər. Bu, Qafqaz tayfaları, hətta Ön Asiyanın şəhər sivilizasiyaları ilə ticarət əlaqələrinin inkişafına təsir göstərdi. Bəzi tarixçilərin